

KAROLINGISCHE MORAALEN EN MANNELIJKHEID

Rachel Stone, *Morality and Masculinity in the Carolingian Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 399 pp. ISBN 978 1 107 00674 4

Toen de Harvard-hoogleraar Charles Homer Haskins, in 1927 zijn (ondertussen befaamd) boek *The Renaissance of the Twelfth Century*, schreef, voelde hij zich verplicht om zich bij zijn lezers te verdedigen. "De titel van dit boek zal voor velen klinken als een flagrante contradictie. Een renaissance in de twaalfde eeuw! Staan de middeleeuwen, die periode van onwetendheid, stagnatie en duisternis niet in het scherpste contrast met het licht, de vooruitgang en de vrijheid van de erop volgende Italiaanse renaissance?" Ondertussen is de renaissance van de twaalfde eeuw een begrip geworden en door het doorgedreven onderzoek van generaties mediëvistinnen zit de glans ervan stevig gebeiteld. De mening evenwel dat deze periode de eerste doorbraak van intellectueel leven was, bleef niet overeind. Het beeld dat vóór 1100 het geschreven woord enkel te vinden was bij enkele monniken die in vaak moeilijke omstandigheden leefden en werkten, is ondertussen ook al grondig bijgesteld. Let wel, tussen de vijfde en de twaalfde eeuw kende de samenleving chaotische periodes die een actief cultureel en intellectueel leven moeilijk, zo niet onmogelijk maakten. De zesde en zevende eeuw kenden dieptepunten van oorlog en ellende en het zelfde geldt mutatis mutandis voor de zogenaamde ijzeren eeuw toen onze gebieden te lijden hadden onder de invallen van Noormannen, Magyaren en Saracenen. Maar dit alles neemt niet weg dat er zich vanaf Karel de Grote een maatschappij begon te ontwikkelen die steunde op het geschreven woord. Niet toevallig spreekt men over de karolingische renaissance. Het gedegen historisch werk van de voorbije decennia toont dit aan. Hier te lande het meest bekend is wellicht Georges Duby (zie zijn *Le Chevalier, la Femme et le Prêtre* uit 1981). Maar ook en vooral zijn er de studies van Rosamond McKitterick (Cambridge, zie: *The Carolingians and the Written Word* uit 1989 en onlangs *Charlemagne* uit 2008), Mayke de Jong (Utrecht, zie *Macht en gezag in de negende eeuw* uit 1995 en meer recent *The Penitential State. Authority and Atonement in the Age of Louis the Pious* uit 2009) en Rob Meens (Utrecht, zie onder andere zijn werk uit 1994 *Het tripartite boeteboek. Overlevering en betekenis van vroegmiddeleeuwse biechtvoorschriften*).

Uit deze en nog andere gelijkaardige studies komt een maatschappij naar voren die gekenmerkt wordt door een sterke culturele gelaagdheid waarin naast de zin voor de antieke erfenis onder meer opvallen een 'eigenzinnige' relatie tussen koning/keizer en Kerk en een pragmatische opstelling ten aanzien van het sociale weefsel van de maatschappij. Een interessant segment hieruit vormt het onderzoeksterrein van Rachel Stone in het hier voorliggende boek *Morality and*

Masculinity in the Carolingian Empire.

Hoe zagen de Franken zichzelf als man en als lid van de adel? Een ogenschijnlijk eenvoudige vraag. In het antwoord hierop resoneert evenwel de hele cultuur en christelijke ideologie zoals die toen beleefd werd. In haar boek benadert Stone de karolingische samenleving via teksten die morele richtlijnen bevatten voor een publiek van vooral edele leken. In enkele boeiende inleidende hoofdstukken bespreekt de auteur haar bronnen en de problemen rond de gebruikte terminologie. Welk relevant inhoudelijk onderscheid is er tussen geestelijken en de lekenadel? De gebruikte termen (bijvoorbeeld *nobilis*) zijn niet altijd eenduidig. Dat de adel ook niet als een homogene groep naar voren kwam maakt de interpretatie ook niet gemakkelijk en verder nog: is er een onderscheid tussen koningen en prinsen aan de ene kant en 'gewone' edellieden aan de andere? Eveneens is er het gevaar van een anachronistische 'vertaling' van de termen. *Adulterium* bijvoorbeeld als louter overspel vertalen, helpt de moderne lezer geen stap vooruit. Het woord zit immers vervat in een heel denken over huwelijk en seksuele beleving dat totaal anders kleurt dan vandaag. Zoals Hiëronymus het verwoordt, is elke man die zijn vrouw te uitbundig of overdreven bemint, dit wil zeggen, die seks nastreeft voor het genot ervan, een overspelige. Bisschop Jonas van Orléans nam deze overtuiging met verve over in zijn *De institutione laicali* (ca. 820). In haar voorstelling van de bronnen, haar definiëring van haar onderwerp en vooral in de manier waarop Stone aandacht schenkt aan de methodologische problematiek die nu eenmaal eigen is aan een dergelijk, moeilijk te omlijnen onderwerp, schrijft ze knappe bladzijden.

Het thema van moraal en mannelijkheid wordt vervolgens belicht in enkele specifieke omstandigheden: bijvoorbeeld oorlog met daarin onder andere de verantwoordelijkheid van de strijder, oorlogsnormen, vervolgens huwelijk en seks, dan het thema van de macht in zijn verschillende geledingen. Telkens valt de accuraatheid op waarmee Stone haar onderwerp analyseert en waar nodig terugplooit op haar bronnen. Boeiend hierbij ook zijn de uitstappen die zij hier en daar doet naar een latere periode of naar een andere cultuurkring. Bijvoorbeeld haar verwijzing naar de eerste aanduiding in verhalende bronnen van ongewapende leken. In de tiende-eeuwse *Vita Geraldi* komt de idee naar voren van een gewapende macht die de ongewapenden beschermt. Het bestaan van 'ongewapenden' ligt dan mede aan de basis van de latere Cluniacensische Godsvrede. In een ander verband bespreekt ze de 'heroïsche dood' waarbij ze aantoont hoe in de Anglo-Saksische cultuur hierover een andere waardering bestaat dan in de karolingische. De enige aanmerking over haar werk is dat Stone te synchronisch (antropologisch) en te weinig diachronisch-historisch denkt. Zeker inzake moraal is het van belang om na te gaan in hoeverre bijvoorbeeld de kloosterhervorming van Benedictus van Aniane tijdens de synodes van Aken in 816-817 een weerslag heeft gehad op het bewustzijn van normen en waarden in de maatschappij. Maar met nadruk wil ik hier toch de waarde van dit werk

bevestigen. In het algemeen bevestigt ze via haar bespreking van moraal en mannelijkheid het beeld van een karolingische tijd waar moralistische scherplijpers het nog niet voor het zeggen hebben. De benadering van het huwelijk, de houding tegenover de seksualiteit, de relaties tussen bisschoppen en adel, het gedrag in de oorlog... in al deze gevallen gaven de vertegenwoordigers van de kerk en de adel blijk van een soms opvallende tolerantie en werkelijkheidszin. Vanaf de negende en tiende eeuw zal met de hervorming van de kloosters het beeld van de maatschappij veranderen. Maar dat is een ander verhaal.

Raoul Bauer (Puurs)